

KARSAI LÁSZLÓ*

Strasshof és az 1944-ben „jégre tett” magyar zsidók

Frojimovics Kinga – Molnár Judit (szerk.): *Szeged–Strasshof–Szeged. Tények és emlékek a Bécsben és környékén „jégre tett” szegedi deportáltakról 1944–1947.* [Szeged]: SZTE ÁJTK Politológiai Tanszék – Szegedi Magyar–Izraeli Baráti Társaság, 2021. 256 oldal (jav. utánnny.: *Szeged–Strasshof–Szeged. Tények és emlékek a Bécsben és környékén „jégre tett” Szegedről deportáltakról 1944–1947,* uo. 2022);

Frojimovics Kinga – Molnár Judit (szerk.): *Szolnok–Strasshof–Szolnok. Tények és emlékek a Bécsben és környékén „jégre tett” Szolnokról deportáltakról 1944–1948.* [Szeged]: SZTE ÁJTK Politológiai Tanszék – Szegedi Magyar – Izraeli Baráti Társaság, 2022. 356. oldal;

Frojimovics Kinga – Molnár Judit (szerk.): *Debrecen–Strasshof–Debrecen. Tények és emlékek a Bécsben és környékén „jégre tett” Debrecenből deportáltakról 1944–1948.* [Szeged]: SZTE ÁJTK Politológiai Tanszék–Szegedi Magyar–Izraeli Baráti Társaság, 2024. 312 oldal

Historiográfiai bevezető helyett

Talán nincs olyan történelmi esemény, korszak, amelyről az elmúlt kb. fél évszázadban olyan sok könyv, tanulmány, cikk, film, színdarab született volna, mint a holokauszt. Az amerikai polgárháborúról vagy a nagy francia forradalomról is szép számmal írtak könyveket, tanulmányokat stb., de ezek száma messze elmarad a holokauszt mint téma mögött. A szintén nagyon népszerű II. világháborús

* A szerző történész, SZTE Történelmi Intézet, professzor emeritus.
E-mail: karsai@hist.u-szeged.hu; ID: 0009-0004-3635-9776

könyvek jelentős részében is legalább megemlítik, hogy a nácik kb. hatmillió zsidót is legyilkoltak, halálra dolgoztattak 1939–1945 között, „civil” áldozataik egyik legnagyobb csoportját a zsidók alkották. Tucatjával jelentek meg csak az elmúlt két évtizedben is olyan vaskos monográfiák, amelyek a holokauszttal kapcsolatban napvilágot látott legfontosabb munkákat historiográfiai szempontból próbálják több-kevesebb sikerrel áttekinteni.¹ A magyar holokausztról szóló szak- és szépirodalmi könyvek száma, ezt túlzás nélkül ki lehet kijelenteni, ma már Európa-, sőt, világszerte az egyik legnagyobb. R. L. Brahm 2009-ben megjelent szakkönyvi bibliográfiája 5573 címet tartalmaz.² Itt talán érdemes megemlíteni, egyben cáfolni egy nagyon széles körben elterjedt legendát, mítoszt. Sokszor és sokfelé lehet hallani, olvasni, hogy a holokauszt mint téma tabu volt a Rákosi-, majd a Kádár-rezsim idején. Vannak, akik azt állítják, hogy a holokausztot a rendszerváltás előtt elhallgatták Magyarországon a hivatalos diskurzusban.³ Akik ilyesmit állítanak, biztos, hogy soha a kezükbe sem vették Brahm fentebb említett bibliográfiáját, mert ebből megtudhatták volna, hogy még a legkeményebb Rákosi-korszakban is, tehát 1949-től 1955-ig nem kevesebb, mint 40 holokauszt tárgyú könyv jelent meg Magyarországon. Ez a szám persze csak az egyhatoda az 1945–1948 között kiadott holokauszt tárgyú munkáknak (240), amelyek közül többet, például Lévai Jenő monográfiáit vagy Nyiszli Miklós auschwitz-i emlékiratait angolra is azonnal lefordították. 1956 után nagyon jól lehetett tudni, melyek voltak a tiltott, tabunak minősített témák: az 1956-os forradalom, a szovjet–magyar kapcsolatok és a határon túl, a szomszéd országokban élő magyarok helyzete. A túrt témák közé tartozott a szocializmus építése során elkövetett „hibák”, a sztálinizmus és a Rákosi-rendszer bűneinek tárgyalása. A támogatott témák széles körébe tartoztak a rezsimet, annak kül- és belpolitikáját dicséző munkák. A holokauszt mint téma a túrt és a támogatott határan mozgott, betilva, tabuvá minősítve soha nem volt. Nem is lehetett, a Rákosi- és Kádár-rezsim is a magát „forradalminak”, többek között a Horthy Miklós kormányzó nevével fémjelzett és saját magát „ellenforradalmiként” meghatározó

¹ Michman, Dan: Characteristics of Holocaust Historiography and Their Contexts since 1990. Emphases, Perceptions, Developments, Debates. In: Gigliotti, Simone-Earl, Hilary (eds.): *A Companion to the Holocaust*. Hoboken-New Jersey-USA: John Wiley&Sons Ltd. 2020. 209–232. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/book/10.1002/9781118970492> (Utolsó letöltés: 2025. január 5.); Karsai László: A holokauszt és a történészek – historiográfiai vázlat. *Mozgó Világ*, 2020/7–8. 139–157. és Karsai László: A holokauszt és a történészek az 1980-as évektől napjainkig. *Múltunk*, 2021/4. 146–190.

² Magyarul: Brahm, Randolph L. (szerk.): *A magyarországi holokauszt bibliográfiája I–II*. Budapest: Park Kiadó, 2010.

³ Bartha Eszter–Otčenášová, Slávka: Memory and Politics: „totalitarian” and „revisionist” approaches to the study of the Holocaust in Hungary and Slovakia. *Central European Papers*, 2019/VII/1., 18–24. Bár Bartha Krausz Tamás tanítványa, mentorának nyilván nem mutatta meg tanulmányuk kéziratát, mert akkor nem állították volna, hogy a *Medvetánc* c. folyóirat az 1980-as években szamizdatként jelent meg. Talán összetévesztették a *Beszélő*vel...

rendszerrel szemben határozta meg. Az antiszemita Horthy-rezsimnek, mint a tömeggyilkos náci Németország szövetségeseinek egyik fő bűne éppen a magyarországi zsidók jogfosztása, kirablása, majd 1944-ben a náci tömeggyilkosok kezére adása volt. Ezt sem a Rákosi-, de még kevésbé a Kádár-rendszer ideológusainak, propagandistáinak nem volt érdekük elhallgatni. Ha csak a több száz oldalas monográfiákat, dokumentumsorozatokot, emlékiratokat vesszük figyelembe, akkor is megállapíthatjuk, hogy 1956-tól 1966-ig 133, 1967-től 1979-ig 120, és 1980-tól 1988-ig 81 holokauszt tárgyú mű jelent meg Magyarországon. 21 olyan film készült, amelyek közül ötnek teljes mértékben, a többi 16-nak részben a holokauszt volt a témája.⁴ A holokauszt tárgyú könyvek egy részét ma már elképzelhetetlenül nagyra tűnő, több tízezres példányszámban adták ki, és volt, amelyik több kiadást is megért. Az egész és holokauszt tárgyú mozifilmeket rendszeresen újra és újra levetítette a televízió is. Amikor 1988–1989-ben előbb lazulni, enyhülni kezdett a hivatalos és a szerzők, szerkesztők öncenzúrája, és megjelentek az első nyíltan antiszemita újságok is, volt, hogy utóbbiak szerzői arra is panaszkodtak, hogy miközben a „vízcsapból is a holokauszt folyt” a Kádár-rendszer idején, addig bezzeg a határon túli magyarok elnyomásáról, szenvedéseiről egy szót sem lehetett szólni.⁵

A magyar holokauszt nemzetközi ismertsége

Az átlagemberek, a II. világháború és ezen belül a holokauszt története iránt érdeklődők jelentős része csak néhány fontosabb személyről, (tömeg)gyilkosság színhelyéről tud. A náci birodalom Vezére, Adolf Hitler, a Birodalmi Biztonsági Főhivatal (Reichssicherheitshauptamt – RSHA) IV (Gestapo) B4 (zsidóügyi) osztályának vezetője, Adolf Eichmann, esetleg még az SS Birodalmi Vezetője, Heinrich Himmler neve mellett világszerte ismerősnek tűnhet a budapesti embermentő hős svéd diplomata, Raoul Wallenberg neve is. Utóbbiról nevezték el azt az útkereszteződést Washington D. C.-ben, a múzeumi negyedről kőhajításnyira, ahol az United States Holocaust Memorial Museum (USHMM), a nemzetközi holokauszt kutatás egyik legfontosabb intézményének központi épülete áll. *Az Auschwitz Album* képeit világszerte használják a holokauszt kiállításokon, és akik a képaláírásokat megnézik, tudják, hogy magyar zsidó deportáltakat látnak a leghírhedtebb haláltábor, Auschwitz-Birkenau rámpáján. Nagyon sokan vannak, akik hallottak a magyarországi cionista ellenállás egyik vezetőjéről, Kaszner Rezsőről. A háborús helyzet miatt egyéves késéssel, 2023 decembere helyett 2024. december 16–18. között rendezte meg a Yad Vashem azt a nagy nemzetközi (online-zoom) konferenciát, amelynek központi témája a II. világháború

⁴ Szeffkú András: *A holokauszt a magyar filmekben*. <https://nfi.hu/filmarchivum/hirek-1/a-holokauszt-a-magyar-filmben.html> (Utolsó letöltés: 2025. január 10.)

⁵ Karsai László: Mítoszok, rágalmak és pártpropaganda – a *Szent Korona*, a *Hunnia Füzetek* és a *Magyar Fórum* történelemszemlélete. *Kritika*, 1990/12. 22–26. és uo. 1991/1. 27–29.

alatti zsidó ellenállás volt.⁶ A magyar holokauszt jelentőségét mutatja, hogy a megnyitó előadás a budapesti baloldali cionista ellenállás élő legendája, David Gur (sz. 1926) tartotta. Részletesen ismertette, hogyan mentettek meg sok ezer embert hamis védlevelek, védőútlevelek készítésével; másokat az akkor már biztonságos Dél-Erdélybe, román területre szöktettek, és több tucat gyermekotthont helyeztek a Nemzetközi Vöröskereszt védelme alá stb.⁷ Előadásában többször említette Komoly Ottó, a Magyar Cionista Szövetség elnökének nevét, de egyetlenegyszer sem legközelebbi harcostársa, helyettese, Kasztner Rezsőét.

A strasshofi „szerencsés”, „jégre tett” zsidók

David Gur előadásának fő témája a fiatal cionisták ellenállási tevékenysége volt, de Kasztner „kihagyásának” a fő oka az lehetett, hogy nem akart egy olyan cionista ellenállóról beszélni, akit sokan nemcsak Izraelben, de Magyarországon is árulónak, a nációkkal kollaborálóknak tartanak. Ám Kasztner kihagyása az 1944–1945-ös magyar holokauszt történetéből azzal is járt, hogy nem említette meg: mintegy 16 000 zsidót 1944. június végén nem Auschwitz-Birkenaubába, hanem a Bécs közelében lévő strasshofi táborba deportáltak. Itt őket Eichmann cinikus, de pontos szóhasználataival „jégre tették”, vagyis életüket egyelőre megkímélték, a munkaképteleneket, az öregeket, kisgyerekeket, betegeket nem mészárolták le. Szakmai életem kevés, de annál értékesebb ajándékainak egyike volt, hogy személyesen ismerhettem az egyik strasshofi túlélőt, Ember Máriát (1931–2001), dolgozhattam vele. Egyszer óvatlanul, tudatlanságomat elárulva valami megjegyzést tettem „a” strasshofiakra, hogy ők milyen szerencsések voltak. Máriát ritkán láttam olyan dühösnek, szinte kiabálva mondta: „De hát Laci, legalább maga értse meg, hogy mi nap mint nap halálfélelemben élünk!”⁸

2021 és 2024 között három kötet jelent meg ezekről a szerencsés „strasshofi” zsidókról.⁹ Még 2019-ben határozta el Molnár Judit (Szegei Tudományegyetem Állam és Jogtudományi Kar, Politológiai Tanszék) és Frojimovics Kinga (Bécs, Simon Wiesenthal Intézet), hogy levéltári források, 1945–1946-os Igazoló Bizottsági jegyzőkönyvek, újságcikkek, visszaemlékezések, hitközségi és személyes, családi dokumentumok (korabeli levelek, levelezőlapok, naplók) segítségével

⁶ A konferencia programját lásd: <https://www.yadvashem.org/yv/pdf-drupal/en/research/Virtual-Biennial-Conference-Program.pdf> (Utolsó letöltés: 2025. január 5.)

⁷ Gur, David: *The Zionist Youth Resistance Movement in Hungary in the Struggle for Life and to Save Jews in 1944*. Kézirat, 1–10.

⁸ Nekrológot is írtam róla: Ember Mária, a magyar holokauszt történésze. *Élet és Irodalom*, 2002. január 11. 5.

⁹ A könyvek bibliográfiai adatai az ismertetés elején találhatóak a továbbiakban: *Debrecen–Strasshof, 2024*.

rekonstruálják, hogyan, mikor, miért, kik kerültek Auschwitz-Birkenau helyett Strasshofba, hol, milyen kényszermunkát végeztek, kik pusztultak el, kiket, hol gyilkoltak meg, kik éltek túl a deportálást és a kényszermunkát, ők hogyan tudtak hazavergődni.¹⁰ A három kötet megjelenési sorrendje (Szeged – 2021, Szolnok – 2022, Debrecen – 2024) nem követi az 1944-ben Strasshofba deportált zsidók „menetrendjét”. Csillag Edit, aki Strasshofban a tábori irodán dolgozott, úgy emlékezett, hogy először a szolnoki (június 27.), utánuk a debreceni (június 29.) és végül a szegedi zsidók (június 30. és július 1.) érkeztek a táborba.¹¹ A három strasshofi kötet nem jelenhetett volna meg az OTKA (NKFIH) ANN 132718 és az osztrák FWF Fund I 4666-G sz. pályázatának támogatása nélkül.

A kötetek szerkesztői hosszú évtizedek óta kutatják a magyar holokauszt történetét. Mostani kutatómunkájuk a hazai levéltári források (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, a szegedi, szolnoki, debreceni [vár]megyei levéltárak) mellett kiterjedt a Yad Vashem Archives-ra és a Spielberg-féle Shoah Foundation oral-history anyagára is. Makótól Bécsen át Budapestig számos történész, levéltáros segítette munkájukat. A kötetek bevezető tanulmányaiban természetesen bőven idézik a témájukkal kapcsolatos szakirodalmat is.

Holokauszt Magyarországon, német urak, magyar szolgák

A magyar történészek egy része az 1944-es deportálásokért a kizárólagos vagy a fő felelősséget a Sztójay-kormányra és erőszakszerveire próbálja hárítani. Például arra hivatkoznak, hogy önmagában az Eichmann-kommandó csekély létszáma és az a tény, hogy maga a deportálások „mestere”, ahogy őt Himmler nevezte, csak Obersturmbannführer (kb. alezredes) volt, mutatja, hogy a németek milyen csekély fontosságot tulajdonítottak a magyarországi zsidókérdés „rendezésének”.¹² A valóságban Magyarország megszállásának egyik oka az volt, hogy a németek a Kállay-kormány óvatos és ügyetlen különbéke-próbálkozásai mögött is az általuk erős túlzással egymillióra becsült magyar zsidóságot sejtették. Ernst Kaltenbrunner a megszállókkal együtt érkezett Budapestre, és amint megtudta, hogy Horty – a németek jelöltjei, Imrédy Béla volt miniszterelnök és két szélsőjobboldali katonatiszt, Rátz Jenő és Ruskay Jenő ellenében – ragaszkodik a berlini magyar követ, Sztójay Döme miniszterelnöki kinevezéséhez, és a hivatalosan még ki sem

¹⁰ Molnár Judit: Embermentés vagy árulás? A Kasztner-akció szegedi vonatkozásai (Szeged–Strasshof, 2021. 17–26.)

¹¹ Deportáltakat Gondozó Országos Bizottság jegyzőkönyvei (továbbiakban: DEGOB) 3628. L. Szeged–Strasshof, 2021. 75.; valamint Szolnok–Strasshof, 2022. 145. és Debrecen–Strasshof, 2024. 93.

¹² Ungváry Krisztián: Mesterterv? A deportálások döntési mechanizmusa. *Századok*, 2015/1. 1–32.

nevezett régi berlini ismerősével már a magyarországi zsidókérdés „megoldásáról” tárgyalt. Az RSHA főnöke jól tudta, hogy Eichmann közvetlenül Himmler alá van rendelve, és azért nem léptették elő, mert nem akarták még jobban az ő osztályára terelni a figyelmet. Bizonyos, hogy a magyarországi zsidókérdés „végső megoldásában” nem Eichmann és „zsidótlanító” szakértőinek néhány tucatnyi csoportja vett csak részt. Eichmann közvetlen főnöke dr. Hans-Ulrich Geschke SS Standartenführer [kb. ezredes – az SS-rangokat nem lehet pontosan a magyar katonai rangokra „lefordítani”] parancsnoksága alatt három rendőrezred volt, és a magyarországi SS és rendőri erők parancsnoka, Otto Winkelmann még azt is tudta, hogy Wilhelm Höttl, az RSHA VI. osztálya (külföldi hírszerzés) vezetője rendelkezésére is állt egy másik kommandó.¹³

A szolnoki kötetben érdemes figyelmesen elolvasni Bertóthy Dezső rendőrtanácsos parancsait, feljegyzéseit is. Ő is tudta, hogy például a szolnoki gyűjtőtábor felett a parancsnokságot a németek átvették, egyébként a nagyobb gettóknban és gyűjtőtáborokban országszerte ez történt, a külső őrséget látják el csak a magyar rendőrök. Alárendeltjeit utasította is, hogy a „német parancsnok kívánságait előzékenyen teljesíteni kell”. Arról is tájékoztatta őket, hogy a „gyűjtőtábor élelmezéséről, egészségügyi és rendészeti szolgálatáról a németek gondoskodnak”.¹⁴

Horthy és a Baky-puccs

1944. július 6-án a kormányzó ideiglenesen felfüggesztette a deportálásokat. Döntésének okát, körülményeit jól ismerjük. Azt is tudjuk, hogy augusztusban ismét engedélyezte a deportálások folytatását, és erre csak azért nem került sor, mert augusztus 23-án Bukarestben megdöntötték Ion Antonescu „Conducator” uralmát, Románia pedig átállt a szövetségesek oldalára, majd összeomlott a délkeleti német front, s minden német vonatszerelvényre, teherautóra, katonára és vasutasra szükség volt, hogy a bekerítésből kimentsék a Wehrmacht-katonákat. Horthy deportálásokat felfüggesztő döntéséről többek között Molnár Judit is több tanulmányában, cikkében részletesen olvashatunk. Most a szegedi kötetben ezt csak azzal magyarázza, hogy a kormányzó pár napig elhitte, hogy Baky László belügyi államtitkár valamiféle puccsra készül ellene. Annyit még hozzátesz, hogy a kormányzó döntésében szerepet játszott az erősödő nemzetközi nyomás is.¹⁵ A szolnoki kötetben

¹³ A magyar és német deportáltak közötti hierarchia és felelősség kérdéséről lásd: Karsai László: *German Mass Murders, Hungarian Collaborators*. Előadás, elhangzott 2024. május 24-én Kolozsvárott a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Politika-, Közigazgatás- és Kommunikációtudományi Karán *A holokauszt Észak-Erdélyben – 80 év múltán* címmel rendezett konferencián, kézirat, 1–28.

¹⁴ Szolnok–Strasshof, 2022. 49.

¹⁵ Szeged–Strasshof, 2021. 19.

már csak egy rövid lábjegyzet jut erre a történetre, és a kormányzó döntésének magyarázataként csak a Baky-puccs bukkan fel. Hozzá kellett volna tenni, hogy ez csak (rém)hír volt.¹⁶ Ugyanilyen hiányosan, hibásan szerepel ez a történet a debreceni kötetben is.¹⁷ Először is, Horthyra hathatott a nemzetközi nyomás mellett a hazai tiltakozás Bethlen István volt miniszterelnöktől Ravasz László református püspökig, és még hosszan sorolhatnánk azokat, akik megpróbálták Horthyt a deportálások leállítására rávenni. A nemzetközi nyomás okainál feltétlenül említést érdemelt volna, hogy amikor a svájci sajtón keresztül az úgynevezett *Auschwitzi jegyzőkönyv* világszerte elterjedt és hatalmas botrányt okozott, az milyen kellemetlenül érintette a magyar illetékeseket is. Végül, de nagyon nem utolsó sorban meg kellett volna említeni a tengelyhatalmak szempontjából rohamos ütemben romló katonai helyzetet. Nem lehetetlen, hogy Horthy még a június 6-i normandiai partaszállás után is hetekig azt hitte, hogy a Wehrmachtnak sikerül visszaszorítania, a tengerbe visszakergetnie az angolszász erőket. Június utolsó hetétől ebben már Berlinben sem reménykedhetett senki józanul gondolkodó és a harcászathoz és hadászathoz értő ember. A keleti fronton június közepétől kibontakozott a Bagratyion-hadművelet, hetek alatt hatalmas területeket szabadítottak fel a Vörös Hadsereg egységei. Ilyen körülmények között Horthy számára is egyre elfogadhatóbbá vált a deportálások felfüggesztésének gondolata. A Központi Zsidó Tanács talán a leghasznosabb tettét is ekkor hajtotta végre: nagyon hatékonyan elterjesztette azt a rémhírt – talán ennek még Horthy is hitelt adott –, hogy ha elviszik a fővárosból a mintegy 2000 házba, háztömbbe összezsúfolt zsidókat, akkor Budapestet szőnyegbombázni fogják a szövetségesek.¹⁸

Kasztner Rezső és a strasshofi zsidók

Azok, akik Szegeden, Debrecenben és Szolnokon zsidó vezetőként a gyűjtőtáborokban részt vettek a végül Strasshofba kerülők névsorainak összeállításában, 1945 után szinte szó szerint egybehangozva azt vallották, mondták, írták, hogy fogalmuk sem volt arról, miért is kell ezeket a listákat összeállítani. Ez ma már kevésbé hihető, nem tűnik életszerűnek. Hogy az úgynevezett „Kasztner-vonatra”, amelyen Strasshof, majd Bergen-Belsen „érintésével” végül csaknem 1700 „prominens” zsidó utazhatott ki Svájcba, a Központi Zsidó Tanács tagjai vagy a cionista ellenállás

¹⁶ Szolnok–Strasshof, 2022. 22/22. j.

¹⁷ Debrecen–Strasshof, 2024. 18/19. j.

¹⁸ A Baky-puccsról és arról, hogy Koszorús Ferenc mennyire nem mentett meg senkit, legfőképpen a budapesti zsidókat nem, e sorok írója és Jeszenszky Géza 2019 nyarán éles vitát folytatott. A vita összefoglalását lásd: Molnár Judit: Jeszenszky kontra Karsai. *Élet és Irodalom*, 2019. augusztus 16. <https://www.es.hu/cikk/2019-08-16/molnar-judit/jeszenszky-kontra-karsai.html> (Utolsó letöltés: 2025. január 5.)

vezetői magukat nem írárták fel, az igaz. Viszont családtagjaikat, rokonaikat, barátait, cionista harcostársaikat, neves rabbikat, tudósokat szép számmal találunk a „prominensek” között. Azt is nehezen tudom elhinni, hogy a deportálónvonatok „célállomásáról” semmit sem tudtak, semmit sem sejtettek.¹⁹ Az nagyon is lehetséges, hogy nem tudták pontosan, hol van Auschwitz, de arról legalább a nagyobb hitközségek vezetői és maguk a cionista ellenállók is részletes információkkal rendelkeztek, hogy a nácik már 1942–1943 folyamán több millió zsidót lemészároltak. Azt pedig 1944-ben Szegeden, Szolnokon és Debrecenben is tudták, vagy legalább erősen sejtették, hogy akik a prominensek listáira felkerülnek, azoknak valószínűleg nagyobb esélyük lesz a túlélésre.

Molnár Judit a szegedi kötetben alapos tanulmányban tárta föl Kasztner szerepét a strasshofi „akcióban”. Mind a három kötetben újra és újra leköszölték Kasztner híres (egyések szerint hírhedt...) 1946-os emlékiratainak-jelentésének a strasshofiakkal foglalkozó részeit.²⁰ De arról, hogy Kasztnerrel mi történt Izraelben, hogyan került bíróság elé, első fokon miért ítélték el, majd végül jogerősen miért mentették fel, egy sort sem olvashatunk ezekben a kötetekben. Legalább röviden ki kellett volna térni arra, hogy amikor az akkori jobboldali sajtóban megvádolták, hogy hitsorsosait elárulta, az ő vérükön gazdagodott meg stb., Mapai-párti főnökei kényszerítették arra, hogy becsületsértésért beperelje az őt sok indulattal, de a magyar holokauszttal kapcsolatban kevés ismerettel rendelkező és ezért is magabiztosan vádaskodó, rágalmozó újságíró. A Kasztner-per óriási figyelmet keltett Izraelben és világszerte is. Amikor kiderült, hogy Kasztner egy viszonylag jelentéktelen kérdésben (tett-e igazoló vallomást Nürnbergben háborús bűnökkel vádolt nácik mellett – egyébként igen) hazudott, elítélése első fokon biztossá vált. Az igazi politikai kérdés nem az volt, hogy hős, embermentő volt-e Kasztner (az volt), hanem akkor, abban a perben az, hogy kié a holokauszt, kik az igazi hősök, ellenállók, mi volt általában a Zsidó Tanácsok és konkrétan a magyar Központi Zsidó Tanács tagjainak a szerepe 1944–1945-ben. Évtizedekig tartott, amíg nemcsak a varsói gettóban fegyvert ragadó, egyébként bal- és jobboldali, cionista és vallásos zsidó harcosokat, hanem az ellenállás más formáit választó zsidókat is elkezdték elismerni, tisztelni. Az akkori baloldali kormány belebukott a Kasztner-perbe, és később a Legfelső Bíróság hiába mentette fel, a cionista vezetőt időközben egy volt titkosszolgálati ügynök agyonlőtte. A gyilkos néhány év múlva kegyelmet kapott.²¹

Mind a három kötet bevezető tanulmányaiban újra és újra elolvashatjuk a strasshofiak történetéről mindazt, amit a korabeli német források alapján tudunk.

¹⁹ Szolnok–Strasshof, 2022. 33.

²⁰ Szeged–Strasshof, 2021. 175–181.; Szolnok–Strasshof, 2022. 289–296.; Debrecen–Strasshof, 2024. 207–214.

²¹ A Kasztner-ügyről lásd: Karsai László-Molnár Judit (eds.): *The Kasztner Report. The Report of the Budapest Jewish Rescue Committee, 1942–1945. by Rezső Kasztner*. Jerusalem: Yad Vashem, 2013. 393. – különösen a bevezető tanulmányt: 11–49.

Hanns Blaschke, Bécs polgármestere Kaltenbrunnertől 1944. június 7-én „hadi-fontosságú” munkákra embereket kért. Sajnos nem tudjuk, hogy hány embert, mert csak Kaltenbrunner válaszelevele maradt fenn, az ő eredeti levele nem, és azt sem tudjuk, hogy miért kezdett Eichmann először 30 000 magyar zsidó osztrák területre szállításáról tárgyalni Kasztnerrel, és hogyan alakult ki végül a 16 000-res létszám. Azok, akik még ma is azt hiszik, hogy a náci rendszer hierarchikusan volt szervezett és német precizitással működött, meg fognak lepődni, ha elolvassák Molnár Judit tanulmányát azokról a véletlenekről, így például tévedésből először Auschwitz felé, majd mégis Bécsbe irányított vonatról stb., amelyeknek köszönhetően ezek az emberek végül is nem az auschwitz-birkenauai rámpára kerültek. Ebben éppen a magyar deportáló illetékeseknek csekély, pontosabban semmilyen szerepük nem volt.

A szerencsés és szerencsétlen strasshofi zsidók

Azt tudjuk, hogy a strasshofiak kb. 75%-a túlélte a II. világháborút, annak ellenére, hogy kb. 70%-uk öreg, beteg vagy kisgyerek, tehát „hadimunkára” alkalmatlan volt. A munkaképesek egy része, mint ahogyan azt például az egyik bőrrönggyártó üzemben készült fénykép is mutatja, tiszta, fűtött munkahelyen dolgozott.²² Mind a három kötetben természetesen bőven olvashatunk a „szerencsétlen-szerencsésekről”, azokról, akik nem éltek túl a holokausztot, elpusztultak a háború utolsó hónapjaiban-heteiben a halálmenetekben, vagy agyonlőtték őket öreik, esetleg máig ismeretlen SS-katonák. Az egyik tanulmányban azt olvassuk, hogy többen azért haltak meg a bombázások idején, mert a zsidók nem használhatták az óvóhelyeket.²³ Előfordultak ilyen esetek, de mind a három kötetben megszólalnak olyan túlélők is, akik az „árja” munkásokkal együtt menekülhettek be az óvóhelyekre légiriadók idején.²⁴

1996-ban nagy feltűnést keltett Daniel J. Goldhagen amerikai politológus, aki azt hitte, hogy megtalálta a holokauszt igazi és egyetlen, sőt, legfőbb okát: vaskos kötetében azt bizonygatta, hogy minden egyes német férfi és nő démoni, pusztító, tömeggyilkos indulatokkal eltelt antiszemita volt.²⁵ Annak idején a DEGOB 1945-ös jegyzőkönyvei közül összesen 102 darabot hosszán, bőségesen ismerttettem Goldhagen könyvéről írott recenziómban. Kizárólag olyan magyar holokauszt-túlélőket idéztem, akik emberséges, őket segítő, sorsukon szánakozó német

²² Szeged–Strasshof, 2021. 236.

²³ Szeged–Strasshof, 2021. 10.

²⁴ Szeged–Strasshof, 2021. 50. 188.; Szolnok–Strasshof, 2022. 39.; Debrecen–Strasshof, 2024. 32., 151. 172.

²⁵ Goldhagen, Daniel, J.: *Hitler's Willing Executioners. Ordinary Germans and the Holocaust*. New York: Knopf, 1996.

és osztrák férfiakról és nőkről is beszámoltak.²⁶ Most nagy örömmel fedeztem fel jó néhány olyan DEGOB-jegyzőkönyvet mind a három kötetben, ahol a túlélők például „nagyon jóindulatú” osztrák mérnökről,²⁷ kedves osztrák gyógyszerészről, postásról tesznek említést.²⁸ Goldhagen talán el sem hitte volna, hogy volt olyan SS őrmester, aki élelmiszert csempészett a magyar zsidó kényszermunkásoknak.²⁹ Löw Lipót szinte csak mellékesen említette meg, hogy a szegedi gyűjtőtáborból a zsidók egy része Ausztriába, „nagyreszt jóindulatú lakosság közé” került.³⁰ A jó érzékkel kiválogatott, nagyon informatív DEGOB-jegyzőkönyvek közé valahogy belekeveredett Pap Róbert visszaemlékezése is.³¹ Ennek okára nem tudtam rájönni: új információt a szegedi gettózásról nem ad, ki sem vitték az országból, Strasshofról pedig még csak nem is hallott.

A három kötet sokkal több, mint a Strasshofról szóló tanulmányok, dokumentumok gyűjteménye. Például Dov Friedmann 2002. november 27-én rögzített visszaemlékezésében plasztikusan írja le, hogyan élt Hajdúnánáson egy ultraortodox zsidó család, az adatközlő maga a hét testvér közül az ötödik volt. Szerinte Hajdúnánás kicsi falu volt, ami ha New Yorkkal hasonlítjuk össze, akár igaz is lehetne, de manapság az 1941-es népszámlálás adatai szerint 18 700 fős helységet inkább (kis)városnak mondanánk. Ebben a kisvárosban pedig nem azért tudták a Friedmann-család tagjairól, hogy zsidók, mert „mindenki ismert mindenkit”, hanem azért, mert például rajtuk „látszott”, hogy azok: a férfiak, fiúk hosszú pajeszt, sapkát, kalapot viseltek stb.³²

Őszinte örömmel olvastam, hogy tervezik az Igazoló Bizottságok, valamint népbírószági tárgyalások azon jegyzőkönyveinek külön kötetben való megjelenítését, amelyekben zsidók vádoltak zsidókat. A szegedi kötetben említi Bálint Imre Fischer Simont, aki szintén megjárta Strasshofot, majd több társával együtt ő is Bergen-Belsenbe került. Fischer Simont „táborparancsnok”-ként említi Bálint, pedig csak nagyhatalmú kápó volt, akit a háború után több volt fogolytársa feljelentett. Bálint 1945. november 15-én Szegeden mondta el emlékeit a DEGOB munkatársainak, ő akkor és ott már tudta, hogy Fischert olyan sokan és olyan súlyos vádakkal jelentették fel, hogy letartóztatták.³³ A szegedi kötet szerkesztőinek teljesen érthető

²⁶ Karsai László: Történészek, gyilkosok, áldozatok. *Beszélő*, 1997. június, 34–59. Deák István a Goldhagen könyve körül kibontakozott nemzetközi történésvitát összefoglaló tanulmányában úgy fogalmazott, hogy Bettina Birn kanadai történész bírálta csak nálam is élesebben a harvardi politológust. István Deák: Holocaust Views. The Goldhagen Controversy in Retrospect. *Central European History*, Vol. 30. N. 2. (1997), 295–307. – idézett rész: 305.

²⁷ Szeged–Strasshof, 2021. 93.

²⁸ Szeged–Strasshof, 2021. 98.

²⁹ Szeged–Strasshof, 2021. 100.

³⁰ Szeged–Strasshof, 2021. 130.

³¹ DEGOB 3560. Szeged–Strasshof, 2021. 115–120.

³² Debrecen–Strasshof, 2024. 158–182.

³³ DEGOB 3575. Szeged–Strasshof, 2021. 101.

okokból arra már nem volt idejük, hogy ellenőrizzék, mi lett Fischer sorsa, akit először még 1945. október 1-jén állították népbíróság elé Szegeden. A fő vád ellette az volt, hogy egy bizonyos Neumannét olyan súlyosan bántalmazott a lágerben, hogy a szerencsétlen belehalt sérüléseibe. Valószínűleg nagyon gyenge lábakon állhatott a vád, mert a népbíróság visszaküldte az ügyet a népjegyésznek.³⁴ Másodszor 1946. június 18-án állították népbíróság elé, és az egykorú újsághírekből úgy tűnik, hogy a „terhelő tanúk sora” egyszerűen „elfelejtkezett” a Fischer által állítólag agyonvert Neumannéről. Most a vádak arról szóltak, hogy a fejadagokat csökkentette, a maradékkal üzérkedett, aranyóráért, aranygyűrűkért adott egy-két szelet kenyeret stb. A nyilván nagyon felháborodott újságíró Fischer vádlóit és talán magát a népjegyészt is idézve kijelentette: „[...] a nyilasok nem viselkedtek olyan kegyetlenül a deportáltakkal, mint Fischer.”³⁵ Végül Fischert nyolcévi fegyházra ítélték, hét hónapot és 15 napot vettek ebből kitöltöttnek. Feljelentői nyilván megdöbbenek, amikor szeptemberben a Népbíróságok Országos Tanácsa (NOT) egyik megbízott bírāja váratlanul Szegedre érkezett, és egymás után hallgatta ki a vád és a védelem tanúit. A NOT október 1-jén közölte ítéletét: Fischert minden vád alól felmentették és szabadlábra helyezték.³⁶ Csak az eredeti vizsgálati anyagok, kihallgatási jegyzőkönyvek, a vádirat és a népbírósági, illetve NOT-tárgyalás jegyzőkönyvei alapján kísérlehetjük meg majd eldönteni, hogy Fischer valóban ártatlan volt-e, vagy más szempontokat figyelembe véve mentették fel. Bálint Imre 1945 őszén már talált számára, ha nem is mentséget, de magyarázatot: szerinte Fischernek „nagyon kicsiny intelligenciája és lelkiereje volt ahhoz, hogy feladatot jól és önzetlenül lássa el”.³⁷ Göndör Andort is feljelentették, letartóztatták, az ő ügyének utána tudtak nézni a szerkesztők. Nincs nyoma annak, hogy végül a népjegyész vagy a debreceni népbíróság elé került volna.³⁸

Az egész holokauszt egyik legszomorúbb történetét a fentebb már idézett Csilrag Editnél olvashatjuk. Egyik nap a szentesi fiúárvaházból 12 kislány érkezett Strasshofba. Felügyelőnőjükről azt mondták, hogy elhagyta őket, és most a lágerben az egyik sarokban álldogálva várták sorsukat, végül Auschwitzba kerültek.³⁹ Lehet, hogy a felügyelőnőt még Szentesen vagy a szolnoki gyűjtőtáborban szakították el védenecitől, de a kislányok ezt nem tudták. Az is lehet, hogy a számunkra ismeretlen hölgy valóban csak a bőrét próbálta menteni. Ha Auschwitzig védeni-óvni próbálta vagy tudta volna a kislányokat, a birkenauai rámpáról úgyis a gázkamrába küldték volna őket. David Gur nagy hangsúllyal említette embermentő akcióik között azt az 55 gyermekotthont, amelyekben a Nemzetközi Vöröskereszt védelme alatt szerinte

³⁴ *Délmagyarország*, 1946. június 18. 2.

³⁵ *Délmagyarország*, 1946. június 19. 2.

³⁶ *Délmagyarország*, 1946. szeptember 17. 5. és október 2. 2.

³⁷ Szeged–Strasshof, 2021. 101.

³⁸ Debrecen–Strasshof, 2024. 273/1. j.

³⁹ Szeged–Strasshof, 2021. 77–78.

6000 kisgyermek és gondozóik éltek túl a nyilasok rémuralmát.⁴⁰ Azt nem említette meg, hogy Szálasi Ferenc „Nemzetvezető”, miután a semleges államok többsége hivatalosan nem ismerte el rezsimjét, decemberben bosszúból parancsot adott ezeknek a gyermekotthonoknak a kiürítésére, és lakóikat a gondozóikkal együtt a nagy gettóba vitette. Tudjuk, hogy a zsidó gyermekotthonok egy részében szörnyűséges állapotok uralkodtak. Révész Perc cionista vezetőnek 1944. december 6-án jelentették, hogy a nagy gettóban a Dob utca 90. sz. alatt lévő gyermekotthonból, ahol több száz kisgyerek volt, a vezető, miután egész családját elküldte, maga is „elment”, példáját 20 pedagógus és a személyzet más tagjai követték.⁴¹

A cionista ellenállók 1945 óta következetesen tagadják, cáfolják, hogy az általuk hamisított védlevelekért, védő útlevelekért valaha valakitől is pénzt kértek vagy követeltek volna. Most a szolnoki kötetben olyan eredeti csendőri jelentéseket is olvashatunk, amelyekben hamis keresztény igazolvánnyal lebukott zsidókról van szó. Az igazolványokat zsidóktól vették, nem is olcsón (400-500 pengőért), ráadásul az egyik igazolványárus, Rand Andor Szlovákiából átszökött zsidó volt.⁴²

A DEGOB-jegyzőkönyveket hajdan Kádár Gábor és Vági Zoltán történészek gépeltették le, ezek a jegyzőkönyvek anonimizált formában a neten megtalálhatók.⁴³ Azok, akik kíváncsiak, hogy kik az 1945-ös adatközlők, vagy elmennek a Magyar Zsidó Múzeum és Levéltárba, és megnézik az eredeti jegyzőkönyveket, vagy a levéltár honlapján találják meg az ABC-rendbe szedett névsort, és az egyes nevek mellett a jegyzőkönyv számát.⁴⁴ Az anonimizálás mára már idejétmúlt gyakorlatát sajnos egy-két helyen követik a szolnoki kötetben, ahol például csak a gyűjtőtábor egyik lakójaként említik Fuchs Bernadettet (Dévaványa, 1923), aki 1944-ben kereskedősegéd volt, és Auschwitz-Birkenau után megjárta (és túlélte) Bergen-Belsent és Theresienstadtot is.⁴⁵ A másik, csak „törökszentmiklósi üldözött”-ként említett adatközlő Szepesi Lucia (Budapest, 1928), aki 16 éves volt 1944-ben, őt „háztartásbeliként” jelölték meg a DEGOB munkatársai, és 1944–1945-ben ugyanebben a három lágerben, illetve gettóban szenvedett.⁴⁶

⁴⁰ Gur: *The Zionist Youth Resistance Movement*, 4.

⁴¹ Erről részletesen lásd: Karsai Elek–Karsai László (szerk.): *Vádirat a nácizmus ellen. Dokumentumok a magyarországi zsidóüldözés történetéhez. IV. 1944. október 15.–1945. január 18.* Budapest: Balassi Kiadó., 2014., különösen a 387/a. és 351. sz. dok.

⁴² Szolnok–Strasshof, 2022. 64.

⁴³ www.degob.hu (Utolsó letöltés: 2025. január 8.)

⁴⁴ <https://archives.milev.hu/index.php/jegyzokonyvek-visszaemlekezesek;isad> (Utolsó letöltés: 2025. január 8.)

⁴⁵ DEGOB 628.

⁴⁶ DEGOB 3495.

Terminológia, szavak, kifejezések

Nem tudok mit kezdeni a „múltjával szennyezett táj” kifejezéssel.⁴⁷ Frojimovics Kinga és Kovács Éva tanulmányukban ezt Martin Pollacktól vették át, aki ezt egy 2014-es újságcikkben leírta, de remélhetőleg maga sem gondolta igazán komolyan. Ha elég mélyre ásunk, elég sokat kutatunk, akkor nincs olyan falu, kis- vagy nagyváros, a főváros, amelynek a múltjában ne lehetne borzalmas, szörnyű, ma is elrémisztő dolgokat, bűnöket, aljasságokat elkövető embereket találni. Ebben az értelemben minden tájat nevezhetünk a saját múltjával szennyezettnek.

Az emberi faj egységes, ezért hibás „zsidó fajúnak minősített” magyar állampolgárokról írni. Zsidó faj nincs, ez a fajvédők, fajgyűlölő rasszisták nyelvhasználata.⁴⁸ Ha mindenáron kell valamit mondani, írjuk-mondjuk azt, hogy „zsidónak” vagy „zsidó származásúnak” minősített emberekről van szó.

A holokauszt-szakirodalomban, -publicisztikában gyakran találkozunk kisgyerekes anyákról, csecsemőkről készült fényképekkel. Az esetek jó részében tudjuk, mikor, hol, néha azt is, kik gyilkolták meg őket, hol haltak (kín)halált. Sajnos néha előfordul, hogy a képaláírásokban a „kivégzés” szó szerepel,⁴⁹ pedig napjainkban a terroristák, hajdan a nácik és a velük kollaborálók legfeljebb (tömeg)gyilkoltak, lemészároltak embereket. Kivégzésről akkor beszélhetünk, ha azt legalább valamilyen vizsgálat, akármilyen bírósági, (nép)törvényszéki tárgyalás és ítélet előzi meg. Ha embereket válogatás nélkül tömegsírba lőnek, az „csak” tömeggyilkosság, nem kivégzés.

Nagyon örültem, amikor az egyik visszaemlékező végre világosan, értelmesen leírta, hogy a II. világháború idején legyilkolt zsidók nem mártírok, hanem áldozatok voltak. Kardos Pál a nagyon nem szerencsés strasshofiak egy kis csoportjának az emlékművét látogatta meg az 1960-as évek elején Ausztria egyik kies táján. Szívszorítóan tárgyszerű, ugyanakkor érzelmes, őszintén megható, ahogy leírja, hol gyilkolták meg 80 sorstársával együtt első feleségét és kisfiát.⁵⁰

Volt, hogy a deportáltakkal Auschwitzból levelezőlapokat írtak, közölni kellett az otthoniakkal, hogy jól vannak, minden rendben. Ezek voltak a hírhedt Waldsee-levelezőlapok. Kardos Pál is látott még 1944-ben ilyen levelezőlapot, és megértette, hogy nagy baj van. Írója tudatta az otthoniakkal, hogy ő, egyedül ő szerencsésen megérkezett, jól van. Az otthoniak jól tudták, hogy feleségével és kislányával együtt deportálták, és annak, hogy róluk egy szót sem írt, csak borzalmas oka lehetett.⁵¹

⁴⁷ Szeged–Strasshof, 2021. 39.

⁴⁸ Szeged–Strasshof, 2021. 18.

⁴⁹ Szeged–Strasshof, 2021. 231.

⁵⁰ Debrecen–Strasshof, 2024. 281–283.

⁵¹ Debrecen–Strasshof, 2024. 66.

Jó lenne, ha nem használnánk a „megsemmisítő tábor” kifejezést sem. Megsemmisíteni szemetet, hulladékot szoktunk. Ebben az esetben is a náci szóhasználatát, terminológiáját vesszük át, ők számos láger kategóriát különböztettek meg, felsorolásukban szerepelt a Vernichtungslager-, azaz megsemmisítő tábor is.⁵²

Mind a három kötetben szép számmal találunk remek korabeli fotókat is, túlélőkről, emlékművekről, gettópalánkokról stb. Több szakértőtől is megkérdeztem, ám senki nem tudott számomra meggyőző választ adni a szegedi kötetben 14-es szám alatt szereplő képre. Ezen az úgynevezett Kasztner-vonat utasai közül hat, egyébként cionista rabbi látható egy svájci református lelkész társaságában. Amit tudós kollégáim nem tudtak megmagyarázni, az az, hogy mindannyian fedetlen fejjel, kalapjukat vagy a kezükben, vagy az ülők a térdükön nyugtatva tartják.⁵³

A szinte említésre sem méltó pontatlanságokat könnyű kiszűrni. A szegedi kötetben a „Dörrgemüse” ötször fordul elő,⁵⁴ de lefordítani, megmagyarázni, hogy az micsoda, (valami nagyon pocsék ízű és egyáltalán nem tápláló híg leves, főzelékféle lehetett, amit szárított zöldségekből kotyvasztottak), csak az ötödik előfordulásakor derül ki.⁵⁵ A szolnoki kötetben idézik az egyik holokauszt-túlélőt, aki szerint: „Ez tarlórépa volt összevagdálva kockára és olyan korpaszerűséggel volt sűrítve.”⁵⁶

Az egyes dokumentumok értelmezését szakszerű, gondos lábjegyzetek segítik. Jogosan javítják ki az egyik szegedi holokauszt-túlélő megjegyzését, aki úgy emlékezett, hogy [1944.] április 4-én rendelték el a sárga csillag viselését.⁵⁷ Az igaz, hogy április 5-től kellett a megkülönböztető jelet viselni a hat (6) éven felüli zsidóknak, de maga az 1240/1944 M. E. sz. rendelet március 31-én jelent meg.⁵⁸

⁵² Szolnok–Strasshof, 2022. 9.

⁵³ Szeged–Strasshof, 2021. 241.

⁵⁴ Szeged–Strasshof, 2021. 92., 100. (itt kétszer is), 112., és 151.

⁵⁵ Szeged–Strasshof, 2021. 151/13. j.

⁵⁶ Szolnok–Strasshof, 2022. 40.

⁵⁷ Szeged–Strasshof, 2021. 83/2. j.

⁵⁸ A hivatalos lapban, a *Budapesti Közlöny*ben 1944. március 31-én tették közzé (3.), és a mindig jól értesült és a Horthy-kormányokhoz nagyon közel álló *Függetlenség* c. napilap is ugyan ezen a napon a címlapján örvendezett ugyanennek a kormányrendeletnek. Még pontatlanabb az a megfogalmazás, hogy április 5-én rendelték el a sárga csillag viselését. Pl. <https://zsi-ma.hu/2024/04/07/sarga-csillag-80-eve-rendeltek-el-a-magyar-zsidok-szamara-a-sarga-csillag-hordasat/> (Utolsó letöltés: 2025. január 7.) A 10x10 cm átmérőjű, hatágú, kanárisárga csillaghoz a szövetet meg kellett venni, a csillagot ki kellett szabni, meg- és fel kellett varrni, erre gondoltak a Sztójay Döme vezette náci kollaboráns kormány tagjai is, ezért adtak néhány napot a felkészülésre...

Összefoglalás

Viszonylag gyakran kérnek fel könyvrecenziók írására. Ezeket a kéréseket igyekszem elhárítani. Még élénken él az emlékezetemben annak a recenziómnak a hatása, amelynek megjelenése után a megbírált könyv szerzője többé már nem köszönt (vissza) nekem. Azt már régóta tudom, hogy sokkal könnyebb, azt is mondhatnám, hálásabb feladat rossz, nivótlan, trehány módon szerkesztett könyvről írni, mint olyan könyvekről, mint ez a három strasshofi dokumentum- és emlékkötet. A recenzens csilloghat-villoghat, ezt is tudja, azt is jobban tudja, bezzeg a szerző, a szerkesztő nem... Régi rossz szokásom szerint nagyon kerestem, és ezért találtam is kisebb-nagyobb hibákat, hiányosságokat, pontatlanságokat ebben a három strasshofi kötetben is. Őszinte örömeimet és lelkesedésemet, remélem, sikerült azért érzékeltetnem. Hajdan egyszer édesapám, Karsai Elek történész mondta (tanácsolta) nekem, hogy próbáljak úgy élni, hogy a halálom után ne úgy gondoljanak rám, mint egy mély tóba dobott kőre, amely egy-két fodrot, hullámocskát talán vet, de aztán nyomtalanul elsüllyed. Ez a három kötet, hiszem, tudom, hogy még hosszú évtizedekig fennmarad, olvasni fogják, és tudják majd akár gimnáziumokban, akár a felsőoktatásban használni, idézni.